

Lépésről lépésre – egy pedagógiai újítás elterjedése

A pedagógia innovációkkal kapcsolatos hazai szakirodalmat áttekintve az tapasztalható, hogy kevés olyan vizsgálati anyaggal, elemzéssel rendelkezünk, amely kellő alapossággal, tudományos igénytelenséggel foglalkozna az ún. kívülről szervezett, szponzorált és irányított pedagógiai innovációk sajátos válfájával. Ennek legfőbb oka, hogy az oktatási rendszer működtetésében alapvetően a reformparadigma jegyei dominálnak. Ezek a belső innovációk, reformmelképzelések beágyazódnak az állampedagógiai újítások rendszerébe, s mint olyan rendszerint kötelező érvényűek (kötelező új tanterv, módszertani eljárás stb.). Ugyanakkor létezik a pedagógiai innovációknak egy másik típusa, az intézményi szakmai autonómia bázisára, meglévő erőforrásaira és kifejezetten a tanárok kezdeményezésére épülő válfaja is (pl. alternatív kísérleti iskolák). Igazából ez a típus reprezentálja a szerves innovációt, amiben az állampedagógiai kényszer nem jut semmilyen szerephez. Az alrendszer jellemző innovációs törekvések bemutatásakor azonban csak ritkán képezi diskurzus tárgyát, hogy a felülről végrehajtott reformok, és az alulról jövő autonóm kezdeményezések mellett a pedagógiai újítások milyen más típusaival találkozhatunk, és ezek miként szervesülnek az oktatási rendszerben.

Következésképpen vizsgálatunk tárgyát az oktatási innovációknak egy olyan specifikus válfaja képezte, melynek alapvető jellegzetessége, hogy nem a rendszer belső folyamataiba és feltételrendszerébe ágyazódva, hanem az alrendszer keretein kívüli intézmény (Soros Alapítvány) szervezésében, támogatásával és irányításában jutott érvényre a '90-es évek közepén, és hivatott biztosítani a hátrányos helyzetből induló, kudarcokat elszenvedett tanulók iskolai felzárkóztatását. Ehhez kapcsolódóan arra kerestük a választ, hogy ez a reformpedagógiai kezdeményezés, a „Lépésről lépésre” pedagógiai program az állampedagógiai újítások rendszerében milyen ütemben és mintázatot követve terjedt el, illetőleg az oktatási intézmények együttműködési kapcsolatai miként befolyásolták annak időbeli és térbeli alakulását.

A kutatás célja

Az innovációs folyamatok vizsgálatával kapcsolatban felvethető kérdések közül mindegyiket az vizsgáltuk meg, hogy ez a kívülről vezérelt, egy külső megrendelő követelményeihez és elképzeléseihez igazodó újító kezdeményezés – a Lépésről lépésre program – mennyiben tekinthető innovációnak: egyrészt mennyire felel meg azoknak a szempontoknak, melyek általában a társadalmi és gazdasági innovációkat jellemzik, másrészt a terjedése mennyire írható le a társadalomtudományi alkalmazásokban már ismert diffúziós modellekkel.

E jellemzők tárgyalásához jó kiindulópontot biztosított E. M. Rogers klasszikusnak számító elméleti munkája,¹ melyben a szerző az újítások öt fő jellemzőjét említi (1) egy újítás mindig valamilyen relatív előnnyel bír a meglévő eljárással szemben, (2) biztosítania kell az összeférhetőséget a potenciális alkalmazók értekeivel, szükségleteivel és múltbeli tapasztalataival, (3) közérthetőnek és logikusnak kell lennie, (4) lehetőséget kell biztosítania a kipróbálásra, (5) továbbá fontos a megfigyelhetőség, vagyis annak a mértéke, hogy az újítás eredményei mennyire átláthatóak, nyilvánvalóak.

Miután megvizsgáltuk, hogy a Lépésről lépésre program eleget tesz-e az innovációk fent említett feltételeinek, azt is megnéztük, hogy hogyan terjedt el az új módszer az oktatá-

1 Rogers, E. M. (1962) (2003 5th ed.) *Diffusion of Innovations*. New York, Free Press.

si intézmények hálózatán belül. A program valószínűsíthetően a pedagógus társadalom tagjai közti érintkezés során terjedt, azaz az innováció terjedését elindító szereplők adták tovább az innovációt a még nem alkalmazó szereplőknek.² A program terjedésének dinamikája, feltételezésünk szerint, az idő dimenziójában normál eloszlást mutat, azaz a nagyon korán és a nagyon későn adaptálók száma igen alacsony, míg a többség az „innovátoroknál” később, de a lemaradóknál korábban kapcsolódott be a programba.³ Ha az innovációt adaptálókat kumulatíván ábrázoljuk, és logisztikus függvényt illesztünk hozzá, akkor egy S alakú görbét kapunk.

Az elemzés harmadik részében az innováció terjedését befolyásoló kontextuális (hálózati) ismérvekkel kapcsolatban felállított hipotézisünk érvényességét ellenőriztük, amelyet az innovációk diffúziójáról való kapcsolathálózati gondolkodás azon általánosan elfogadott, és többszörösen bizonyított tételére alapoztuk, mely szerint a társadalmi kapcsolatháló szerkezete, tagjainak pozíciója, szerepvállalása, a háló dinamikája jelentősen befolyásolja az innovációk átvételének útját és terjedési sebességét.⁴

A hálózati szinten értelmezett strukturális ismérvek és a gyenge kötések makroszintű integratív hatását tekintve, kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy a gyenge kötésekkel rendelkező, a társadalomba lazán beágyazott szereplők és kapcsolatok jobban segítik az innováció átvételét és továbbadását, mint az erős kötések. Ez a megállapítás a kapcsolatháló-elemzés klasszikus granovetteri hipotéziséből indul ki, mely szerint a laza kapcsolatok alkalmasabb eszközei az információszerezésnek, mint az erős kötések.⁵

Röviden a mintáról és a módszerekről

A Lépésről lépésre program magyarországi terjedésével kapcsolatban megfogalmazott hipotézisek érvényességének ellenőrzésére a témában rendelkezésre álló dokumentumok és statisztikai adatok másodelemzése, a programot adaptáló oktatási intézmények körében

2 Ryan, B. & Gross, N. C. (1943) The Diffusion of Hybrid Seed Corn in Two Iowa Communities. *Rural Sociology*, 8 (March); Griliches, Z. (1988 [1957]) Hybrid Corn: An Exploration of the Economics of Technological Change. *Technology, Education and Productivity: Early Papers with Notes to Subsequent Literature*, New York, Basil Blackwell; Katz, E. & Lazarsfeld, P. (1955) *Personal influence: The part played by people in the flow of mass communications*. Glencoe, Free Press; Rogers, E. M. (1962) (2003 5th ed.) *Diffusion of Innovations*. New York, Free Press; Farkas János (1974) *Az ötlettől a megvalósulásig*. Budapest, Akadémiai Kiadó; Valente, T. W. (1995) *Network Models of the Diffusion of Innovations*. New Jersey, Hampton Press; Valente, T. W. (2003) Models and methods for innovation diffusion. In: Carrington, P., Scott, J. & Wasserman, S. (eds) *Models and Methods in Social Network Analysis*. New York, Cambridge University Press; Letenyei László (2000) Innovációs láncok falun. *Szociológiai Szemle*, No. 4.; Láng Sarolta, Letenyei László & Siklós Viktória (2003) Információs technológia diffúzió. Információs technológia és szakismeretek terjedése a Kaposvári kistérségben, In.: Lengyel György (ed) *Információs technológia és helyi társadalom II. kötet*. Budapest, BKÁE.

3 Rogers, E. M. (2003)

4 Brown, L. (1981) *Innovation diffusion: a new perspective*. New York, Methuen; Burt, R. S. (1982) *Quantitative Studies in Social Relations*. New York, Academic Press.; Granovetter, M. (1983) Threshold models of diffusion and collective behavior. *Journal of Mathematical Sociology*, No. 9.; Danowski, J. A. (1986) Interpersonal network structure and media use: a focus on radiality and non-mass media use. In: *Inter/Media: Interpersonal Communication in a MediaWorld*. New York, Oxford University Press.; Burt, R. S. (1992) *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, Harvard University Press.; Valente, T. W. & Rogers, E. M. (1995) The origins and development of the diffusion of innovations paradigm as an example of scientific growth. *Science Communication – An Interdisciplinary Social Science Journal*, 16(3); Valente, T. W. (1995); Letenyei László (2000); Láng Sarolta, Letenyei László & Siklós Viktória (2003).

5 Granovetter, Mark (1973) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, No. 6.

végzett, teljes körű telefonos, valamint a program terjedése szempontjából sajátos régióban – az észak-alföldi régióban – készült face-to-face kérdőíves adatfelvétel szolgált. A régió kiválasztásának elve a program működtetésének a sikeressége volt: olyan régiót kerestünk, amelyre a Lépésről lépésre program széleskörű elterjedése jellemző, amely egyben a fenntarthatóság garanciája is. A program országos elterjedési arányaiban mutatkozó különbségeket szem előtt tartva, választásunk végül az észak-alföldi régió, a Lépésről lépésre programot jelenleg alkalmazó közoktatási intézményeire (óvodák és iskolák), illetve az ezekben tevékenykedő vezetőkre és pedagógusokra esett. Az így kapott vizsgálati minta 64 intézményvezetőt és 242 pedagógust foglalt magába.

A Lépésről lépésre program, mint innovációs kezdeményezés

Kutatásunk első kérdése alapvetően arra irányult, hogy feltárja a feltételezett innovációs jelenség – a Lépésről lépésre program – hagyományos oktatással szembeni objektív különbségeit, igazolva a program innovatív jellegét.

A kapott eredmények alapján elmondható, hogy a „Lépésről lépésre” program adaptációja, feltárt előnyeivel és alkalmazási módjával jól illeszkedik a Rogers elgondolása nyomán operacionalizált innováció fogalmához, ugyanis számos előnnyel bír a hagyományosnak számító oktatással szemben. Nemcsak tanítási eljárásaiban, tanulási környezetében, szemléletében hozott újat a tradicionális oktatási formával szemben, hanem megvalósításában is újszerűség jellemzi. A program sajátosságait elemezve megállapítható, hogy a Lépésről lépésre program jellemzői között hangsúlyosabban jelenik meg a személyiségközpontúság, a tanulók életkori sajátosságaihoz, szükségleteihez igazodó gyermekbarát tanulókörnyezet, a különféle tanulásszervezési eljárások gyakorlata, az egyéni képzési terven alapuló és egyéni szükségletekhez igazodó differenciáló nevelés-oktatás, a sokrétű értékelési módok alkalmazása. További különbségként értékelhető, hogy a Lépésről lépésre program határozottabban vonja be a szülőket az intézményen belüli és azon kívüli munkába, amely alkalmas kiindulópontot teremt a partnerközpontú működés megvalósításához. A módszerrel tanító pedagógusok többsége felismerte a változás szükségességét, és felelősséget vállal saját folyamatos szakmai fejlődéséért. A program minden egyes alkotóelemében a befogadás eszméi érvényesülnek, ezzel összhangban a programmal dolgozó pedagógusok felismerik és hatékonyan kezelik a tanulók közötti különbözőségeket, többnyire elfogadottságot és kedvező attitűdöt mutatnak a roma tanulókkal szemben, nyitottak az integrált oktatásra.⁶

Az elemzés arra is rámutat, hogy nem csak a hagyományos oktatással szembeni előnyeiben mérhető a Lépésről lépésre program innováció jellege, hanem abban is, hogy bevezetése nem igényelt jelentős rendszerátalakítást, minekután összeegyeztethető volt a potenciális alkalmazók értékeivel, szükségleteivel és múltbéli tapasztalataival. Bevezetését pedig nagyban segítette, hogy a program adaptációjában előrébb tartó intézmények módszertani központként, hospitációs helyként szolgáltak a program iránt érdeklődő pedagógusok számára, lehetőséget biztosítva az élményszerű tapasztalatszerzésre.

Ezek a jellemzők egyértelműen hipotézisünk érvényességét erősítik, miszerint *a Lépésről lépésre program a '90-es évek közepétől a magyar oktatási rendszerben innovatív szerepet töltött be, több olyan didaktikai elemet és módszert honosított meg, amely az akkori pedagógiai gyakorlatban forradalmian újnak számított.*

⁶ Becze Orsolya (2006) *Roma és nem roma gyermekek hatékony együttnevelése. Empirikus vizsgálaton alapuló stratégiai javaslatok.* Műhelytanulmány, Budapest, Ec-Pec Alapítvány. www.ecpec.hu.

A Lépésről lépésre program diffúziós modellje

A program terjedésével kapcsolatban megfogalmazott hipotéziseink, mely szerint a terjedés leírható innováció diffúziós modellekkel, a korábban már idézett *Rogers* jól ismert diffúziós elméletéhez és elemzési tapasztalataihoz kapcsolódik. *Rogers* elméleti megfontolásait követve⁷ az innováció diffúzióját egy olyan folyamatként értelmezzük, amelynek során az innováció a társadalom tagjai között bizonyos kommunikációs csatornákon keresztül idővel ismertté válik, és azt vizsgáljuk, hogy a diffúziós folyamat négy alapvető összetevője, maga az innováció, az idő, a kommunikációs csatornák, valamint az adott társadalmi közeg miként befolyásolta ennek a diffúziós folyamatnak az alakulását.

Az innováció

Mint láttuk, a *Lépésről lépésre program innovációs mibenlétének feltárására irányuló* első hipotézisünk, a *Rogers* által megadott definíció alapján igazolást nyert. Ennek alapján kijelenthető, hogy a pedagógiai kezdeményezés innovációnak minősül, és kétségtől elreget tesz azoknak a szempontoknak, amelyek általában a technológiai, gazdasági innovációkat jellemzik.

Az idő

Ha a diffúziós folyamat másik magyarázó változóját, az időbeliség tényezőjét vesszük figyelembe, az innováció adaptálásának longitudinális változása feltételezhetően egy S-alakú logisztikus függvényt eredményez. Ennek értelmében az innovációs ciklus időbeli lefutása öt szakaszra bontható, amelynek kitüntetett pontja a terjedés kiindulási helye, azaz az első innováció időpontja és az innovátor személye. Ezt követően a diffúziós folyamat működési mechanizmusa szerint az innovátorok, vagy az ún. vélemény-irányítók⁸ vonzó hatást gyakorolnak a többi szereplőre, akik követői lesznek. Az utánzás által gerjesztett dinamizmus kezdetben lassú bővülést mutat, majd az időben előrehaladva egyre inkább szétterjed, míg végül egy szerényebb mértékű bővüléssel le nem zárul.

A telefonos adatfelvétel során nyert országos adatokat, valamint a rendelkezésre álló dokumentumokat, nyilvántartásokat elemezve megállapítható volt, hogy a *Lépésről lépésre program* első hazai megjelenése 1994-re tehető, amikor kilenc óvodai intézmény kezdte meg működését a Soros Alapítvány kezdeményezésére az amerikai Head Start óvodák mintájára, a washingtoni Georgetown University, Early Childhood Department által kidolgozott, és a hazai óvodai környezetre adaptált pedagógiai program alapján. Minekután a Soros Alapítvány az új pedagógiai módszerrel elsősorban a hátrányos helyzetű gyermekeket nevelő intézmények felzárkóztatását célozta meg, az adaptálás első fázisában résztvevők (az újítók) olyan halmozottan hátrányos helyzetű intézmények közül kerültek ki, amelyek egy része már korábban más támogatás kapcsán kapcsolatban állt a Soros Alapítvánnyal (pl. Csenyete vagy a budapesti VII. kerületi Murányi utcai óvoda). Az adaptálók másik része a program indításához szükséges létjogosultságát a program magyarországi adaptációjának elkészítését biztosító Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola hálózati kapcsolatai révén szerezte. Ezzel magyarázható, hogy kezdetben inkább az Alföldről, az ország keleti régiójából csatlakoztak a programhoz, azon belül is jórészt a főiskola vonzáskörzetében található intézmények biztosították a program innovációs magját.

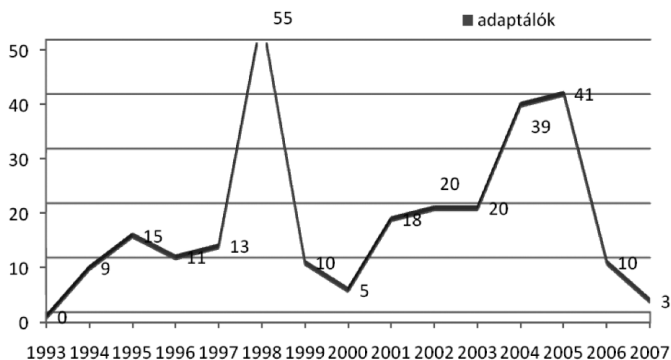
⁷ Rogers, E. M. (2003)

⁸ Katz, E. & Lazarsfeld, P. (1955)

Ezzel egy olyan innovációs folyamat vette kezdetét, amely az 1994 és 2009 közötti 15 éves ciklusban 269 közoktatási intézményben hozott módszertani, szakmai és szemléletbeli változást.

1. ábra: A Lépésről lépésre program elterjedésének üteme (1993–2009) (abszolút gyakoriságok) (N=269)

Ehhez jelentősen hozzájárult az óvodai nevelés jogi szabályozásának átalakulása, amely lehetővé tette saját nevelési programok életbe léptetését: egy 1996-ban életbe lépett törvény értelmében 1999 szeptemberétől az óvodai intézmények saját nevelési programjuk alapján folytathatták nevelőmunkájukat. A két időpont között eltelt három év elemző, összehasonlító, értékelő munkálatok sorozatát indította el, amikor az intézmények mérlegelhették, hogy a programkészítés mely útját választják. Itt több lehetőség is kínálkozott, az intézmények vagy kész minősített, az Országos Tantervi Adatbankba bekerült programok, illetőleg nem minősített, piaci úton terjesztett programok közül választhattak, vagy saját programírással is vállalkozhattak. A Lépésről lépésre program, „minősített tantervként” 1996-ban került be az Országos Közoktatási Intézet tantervi adatbankjába és 14 másik pedagógiai programmal egyetemben kijánlásra került az óvodák számára. Az óvodák közül sokan éltek ezzel az innovációs lehetőséggel: ez részben megmagyarázza a program terjedésének kiugróan magas növekedési ütemét az 1998-as évben. Ebben a fázisban tehát az intézmények elsősorban nem személyes kapcsolataikon keresztül, vagy más intézmények gyakorlatának imitációja révén, hanem az említett rendszercsatornán keresztül jutottak el az innovációhoz.

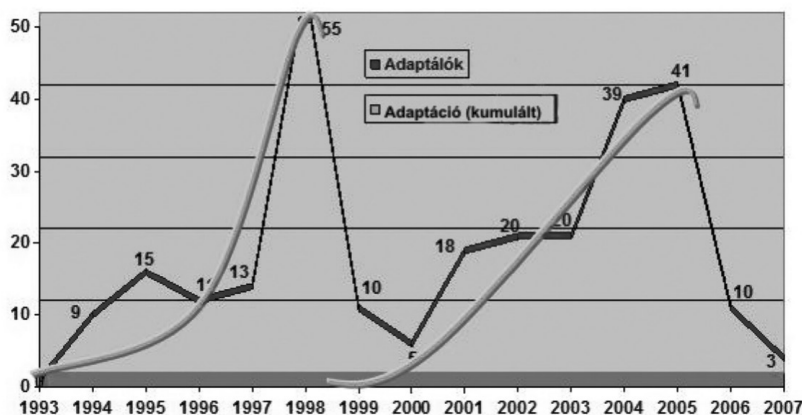
A hirtelen megugrás további okai közé sorolható, hogy 1996 szeptemberétől részben szülői, részben pedagógusi kezdeményezésre beindult a Lépésről lépésre általános iskolai program is, amely 1998-ra vált ismertté és széles körben elfogadottá az intézmények körében. Az 1998-as hullámot követő években a program terjedése azonban jelentős mértékű visszaesést mutat: 1998 és 2000 között több mint 80 százalékkal kevesebb intézmény csatlakozott a programhoz. Ez a folyamat 2001-ben ismét lassú bővülésnek indul, a 2000-es évek trendjeit követve pedig újabb fellendülési hullámnak lehetünk a tanúi, amely 2005-ben éri el a szaturációs szintet.

A terjedés folyamatában észlelhető törés feltételezhetően a támogatási rendszer átalakulásával hozható összefüggésbe. Az első szakaszt 1994 és 2000 közé tehetjük, amikor a magánalapítványok kapcsolatba léptek az oktatási intézményekkel, ezzel elindítva a hát-

rányos helyzetű tanulók felzárkóztatására irányuló kezdeményezés-sorozat. A 2001-től kezdődő második szakasz leginkább a Soros Alapítvány-i támogatások fokozatos elapadásával jellemezhető, ennek alternatívájaként jelentek meg az oktatásban az európai uniós forrásokból finanszírozott programok keretében nyújtott támogatások, ezzel együtt azonban a pályázati rendszertől való közvetlen függés és az ezzel járó állandó bizonytalanság is. A program terjedésének üteme a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2003-as módosításával kap újra erőre, amely a nevelési-oktatási intézmények számára előírja a pedagógiai program felülvizsgálatát, valamint a Nemzeti Alaptantervre (NAT) épülő kerettantervek szerinti átdolgozását. Az oktatási intézmények pedagógiai programjának újraértékelése újból nagyon sok intézményt fordított a Lépésről lépésre módszerek és szemlélet irányába: ennek hátterében elsősorban, de nem kizárólag, az intézményi és személyes kapcsolatháló munkálnak.

Ha az adaptáció időbeli megoszlását kumulatíván ábrázoljuk és egy logisztikus függvényt illesztünk az adatsorhoz, megfigyelhető, hogy a diffúzió természete két egymást követő innovációs lökéshullámot ír le (2. ábra).

2. ábra: A Lépésről lépésre program országos elterjedése (1993–2009) (N=269)

Az ábra alapján első ránézésre azt a következtetést vonhatnánk le, hogy egy klasszikus diffúziós folyamatról van szó, amelyben az emelkedő egyenes logisztikus növekedést mutat inflexiós ponttal és szaturációs szinttel. Valójában a görbe meredekségének megváltozása nem az innovációs folyamat végét, hanem a terjedés ütemének megváltozását jelenti, amely logisztikus folyamatok egymást követő sorozatában mutatkozik meg. A kumulatív adatokból összeállított idősor mentén jól nyomon követhető, hogy a program terjedésének első hulláma egy olyan öt évig tartó logisztikus növekedést követett, amely az 1997-es év második felében jutott túl a középpontján, és amely 1998-ban érkezett el, az évi mintegy 55 adaptáló oktatási intézményt számláló szaturációs szinthez. A program terjedésének második, az előzőnél valamivel hosszabb szakaszát egy olyan logisztikus növekedés jellemzi, mely középpontját 2004 első felében érte el, és 2005-ben közelített, az előzőnél valamivel alacsonyabb telítődési szinthez. A diagramból az is világosan kiderül, hogy mára már az adaptációs szakasz gyakorlatilag véget ért.

A kapott eredményeket összegezve elmondhatjuk, hogy a Lépésről lépésre program a rogersi formulának megfelelően terjedt: a lassú növekedésű bevezető szakasz után exponen-

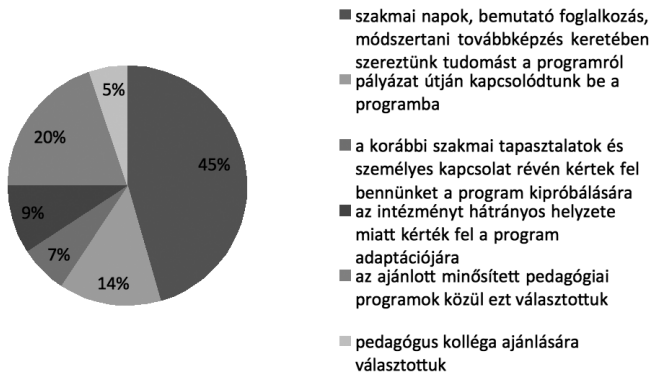
ciális növekedési pályát követett, majd csökkenés tapasztalható. Ezzel ugyan nem ér véget a diffúziós folyamat, az adatokat tovább elemezve azt tapasztaljuk, hogy a csökkenési folyamat bázisán egy újabb növekedési folyamat kezdődik, a program terjedésének egy második felívelése. A két folyamat egymást követően, de eltérő sebességgel halad előre, két különálló S-görbét formázva.

Kommunikációs csatornák

Rogers az újítások terjedése kapcsán a folyamat diffúziós jellegével kapcsolatban több olyan állítást is megfogalmaz, amelyek az innovációval kapcsolatos információk megszerzésére vonatkoznak. Ilyen feltételezés például, hogy a folyamat első fázisában a tömegkommunikációs forrásoknak és csatornáknak jut a legfontosabb szerep, amelyek a vizsgált közöshöz képest külsődlegeseek. Ezután a szakasz után azonban megnövekedik az interperszonális kommunikációs csatornák jelentősége, az egyének inkább a lokális csatornákon érkező, azaz a személyről személyre terjedő élszavas információk alapján döntenek az adaptálás mellett vagy ellen.⁹

E megállapításokhoz az elemzés eredményei alapján (3. ábra) azt tehetjük hozzá, hogy az észak-alföldi régióban a Lépésről lépésre program terjedését leginkább a személyközi, élszavas kommunikáció segítette. Az innovációra vonatkozó információ nem valamilyen központi forrásból terjedt el, hanem a már megfelelő tapasztalatot felhalmozott korábbi felhasználók adták át szóban, különféle bemutató foglalkozások, szakmai napok, továbbképzések vagy személyes megkeresés alkalmával, a többi innovációra nyitott intézményvezető és pedagógus számára. Ez szinte minden esetben a lokális csatornákon keresztül történt.

3. ábra: Hogyan értesült az Önök intézménye először a Lépésről lépésre programról? (százalék) (N=64)

Ezen eredmények fényében joggal mondhatjuk, hogy a vizsgálat tárgyát képező oktatási innováció úgy terjedt, ahogy azt a rogersi formula leírja: *a már átvett szereplők adták tovább az újítással kapcsolatos kedvező tapasztalataikat a többi szereplőnek.* Ebben az értelemben *a program terjedése a pedagógus társadalom tagjai közti érintkezés eredménye, amelynek során a sikeresnek bizonyuló módszert az oktatási intézmények vezetői leginkább az imitáció („másnak már bevált” elv) révén sajátították el és kezdték el alkalmazni.*

⁹ Rogers, E. M. (2003)

Rendszerszintű tényezők

Ha a diffúziós folyamatot dinamikájában vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az újítások elfogadása vagy elvetése nem mindig vezethető vissza egyéni döntésekre. A döntéshozatal kollektív szinten is történhet, sőt olykor az adaptációs döntést maga a terjedés rendszerének struktúrája is számtalan módon befolyásolhatja. Adataink ezzel kapcsolatban azt mutatják, hogy a Lépésről lépésre program elterjedésének longitudinális trendje teljes mértékben igazodik az elmúlt 15 év oktatáspolitikai változásaihoz. Ennek megfelelően a program elterjedésének első hulláma a kilencvenes évek második felére, közvetlenül az óvodai intézmények saját pedagógiai programjának elkészítését szabályozó 1996-os kormányrendelet megjelenését követő időszakra tehető, az információátadás pedig elsősorban a tömegkommunikációs csatornákon keresztül valósult meg. A második szakaszt a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2003-as módosítása, valamint az új támogatási rendszerek megjelenése indította el, a diffúzió pedig döntően személyközi kommunikációs hálózatokon keresztül zajlott.

Összefoglalva, azt mondhatjuk, hogy a Lépésről lépésre reformpedagógia program magyarországi terjedésének leírására a *rogersi* diffúzióelmélet hasznos fogalmi keretet kínál. A program terjedése követi a modell logikáját, tökéletesen illeszkedve a négy alapvető összetevő: az innováció, idő, kommunikációs csatornák, társadalmi rendszerek – melyeket *Rogers* plasztikusan a folyamat intenzitásának változása, időbeni és térbeni előretörésének alátámasztására sorakoztat fel – által meghatározott diffúziós keretbe.

Az intézményi kapcsolatok szerepe a Lépésről lépésre program terjedésében

Harmadik kutatási kérdésünk, miszerint az innováció terjedését gyorsíthatja vagy lassíthatja az intézményközi hálózatok szerkezete, a kapcsolatháló-elemzés módszertanára és megközelítésmódjára támaszkodik. Az innováció rendszerszerű megközelítésének alapja, hogy az innováció nem izolált tevékenység, hanem egy összehangolt többszereplős cselekvéssorozat eredménye, amely a szereplők közti interakciókra építve képes csak működni: az egyének közti érintkezés pedig maga a társadalmi kapcsolatháló. Így az innováció rendszerszerű konfigurációja a társadalmi kapcsolatok és az ezekre épülő hálózatok struktúrájába ágyazódik be, amely meghatározza működését és hatékonyságát; lényegét tekintve az érintkezések hálózata határozza meg, hogy milyen gyorsan terjednek az innovációk, és milyen gyorsan fogadják be őket.¹⁰

A kapcsolatháló elemzés klasszikus *granovetteri* hipotéziséből¹¹ kiindulva kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy a gyenge kötésekkel rendelkező, a társadalomba lazán beágyazott szereplők és kapcsolatok jobban segítik az innováció átvételét és továbbadását, mint az erős kötések. Ahhoz, hogy ez az összefüggés a Lépésről lépésre intézmények együttműködési hálóján belül kimutatható legyen, a hipotézis két szinten szorul bizonyításra. Először is azt néztük meg, hogy a terjedés korai szakaszában az innovátor intézményektől milyen kapcsolatokon keresztül jutott el az innováció az első alkalmazókhhoz. Majd azt is megvizsgáltuk, hogy a diffúziós folyamat teljes lefutása alatt mely kapcsolatok segítették jobban az innováció átvételét és továbbadását, azaz az adaptáció későbbi szakaszaiban mely kapcsolatokon keresztül jutott el az innováció a háló többi, mintakövető tagjához.

¹⁰ Valente, T. W. (1995)

¹¹ Granovetter, M. (1973)

A kapott eredmények először is arra engednek következtetni, hogy a terjedés hálóján belül az intézmények három innovátor köré tömörülnek. Ezek közül az egyik a Soros Alapítvány, háttérben az Open Society Institute-tal, mint a program magyar közoktatási rendszerben való elterjedésének kezdeményezője és fő támogatója, a másik innovátor a Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola, amely gesztor intézményként vállalkozott a program hazai adaptációjának elkészítésére. A harmadik innovátor intézmény, az Ec-Pec Alapítvány az előző két intézményhez képest régebbi belépőnek számít, noha a program terjedésének második szakaszában ugyanolyan innovátor szerepet tölt be.

Ha megnézzük, hogy ezektől az innovátoroktól milyen erősségű kapcsolatokon keresztül jutott el az újítás az innovációra leginkább nyitott intézményekhez, azt tapasztaljuk, hogy a diffúzió kezdeti szakaszában mind az erős, mind a gyenge kapcsolatok jelentős szereppel bírtak. A Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola főleg régi kapcsolathálóján keresztül terjesztette az újfajta pedagógiai kezdeményezést. Az Ec-Pec Alapítvány, tekintettel arra, hogy a programgazdák (Open Society Institute, Soros Alapítvány) kifejezetten a program terjesztése és népszerűsítése céljából hozták létre, ezért viszonylag szűk kapcsolathálóján túl, kezdetben formalizált (gyenge) kapcsolatait is igénybe vette a program terjesztéséhez. Azok az intézmények, amelyek a támogató Soros Alapítványon keresztül értesültek az új módszerről, a helyi szakértők véleménye (gyenge kapcsolatok) alapján kerültek kiválasztásra. Az első kétéves kísérleti időszakot követően pedig a program adaptációjára csak pályázati úton nyílt lehetőség, amely szintén gyenge kapcsolatnak minősül.

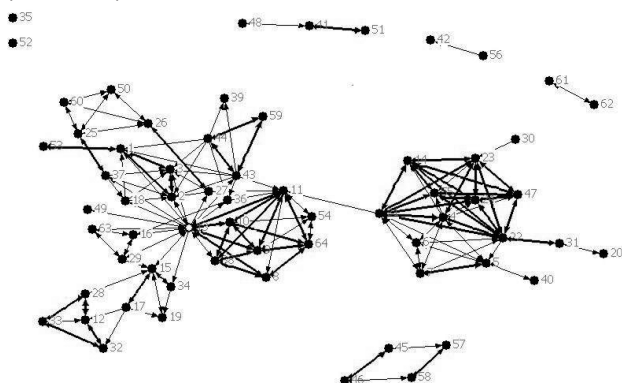
Ha tovább vizsgálódunk és az intézmények együttműködési kapcsolatait is szemügyre vesszük, és mindezt grafikusán ábrázoljuk, az így kapott hálóból (4. ábra) jól kivehető, hogy a Lépésről lépésre intézmények partneri kapcsolatai két külön komponens mentén szerveződnek.

Az egyik komponens az innováció terjedésében centrális szerepet betöltő Hajdúböszörményi Főiskola Gyakorló Óvodájának (13) partneri hálóját jeleníti meg, amelyben jól látható, hogy kik tartoznak az intézmény szűkebb partneri körébe, és kik azok, akik gyengén beágyazott pozíciójuknak köszönhetően híd-szerepet töltenek be ebben a komponensben. Mindemellett az is megfigyelhető, hogy az az innovációs kör, akikkel a gyakorlóóvoda közelebbi kapcsolatban állt (8, 9, 10) csak egy szűkebb partneri körnek adta át a programmal kapcsolatos ismereteit. Az intézmény távolabbi kapcsolatain keresztül az innováció jóval nagyobb kört járt be, olyan intézményeket is bevonva, amelyek izoláltságuk miatt soha nem kerültek volna kapcsolatba a hajdúböszörményi „központtal”.

A háló peremén elhelyezkedő, jórészt erős kötések alkotta második csúcs-csoportosulás térben és időben is elkülönül az előző komponenstől. Térben Karcag és vonzáskörzete intézményeit fogja át, időben pedig, az első csoportosuláshoz képest, négy évvel későbbre (1998) tehető benne az innováció terjedésének kezdete, amely ellenben egész későig kitartott (2006). Központi szereplői a karcagi Madarász Imre Egyesített Óvoda és Pedagógiai Szakszolgálat (22), és annak két tagóvodája (21, 4). Elszigeteltsége részben azzal magyarázható, hogy a jellemzően erős kapcsolatokkal rendelkező intézmény nem a lokális, interperszonális kommunikációs csatornákon keresztül értesült az innovációról, hanem központi forrásból. Noha ez nem jelentette azt, hogy ezek az intézmények el lettek zárva az innovációs lehetőségektől, csak éppen nem első, hanem többnyire második vagy harmadik körben jutottak hozzá az innovációhoz. Elszigeteltségében továbbá az is szerepet játszott, hogy ezek az intézmények erős kötéseiket felhasználva többnyire a

nagy homogenitású, szűkebb partneri körben kezdték el terjeszteni az innovációt. A többi intézmény belépését pedig nem is feltétlenül a racionális kalkuláció előzte meg, hanem az irányadó, az oktatási intézmények hálójában előkelő helyet képviselő intézményeket követve vágtak bele az újításba. Ennek eredményeként a túlnyomórészt erős kötésekkel rendelkező intézmények olyan zárt gócpontot hoztak létre, amelyen belül gyorsan terjedt az innováció, ám a szoros partneri kör végén, a hídszerű kötések hiányában, elakadt az információáramlás, ezáltal megkötve az innovációt.

4. ábra: A kapcsolatok erőssége az intézmények Lépésről lépésre kapcsolathálóján belül (Sum =235)

Megjegyzés:Vastag nyilak jelzik az erős, vékony nyilak a gyenge kapcsolatokat.

Mindez azt igazolja, hogy a program terjedésében mind az erős, mind a gyenge kapcsolatok jelentős szereppel bírtak, jóllehet a kétfajta kötés mentén eltérő sebességgel, másfajta mintát követve terjedt az innováció. A terjedés korai szakaszában mindkét kötés egyformán segítette az innováció gyors terjedését. A második és harmadik terjedési hullámmal már szinte kizárólag csak olyan intézmények csatlakoztak, akikkel az innovátor távolabbi kapcsolatban állt – az „ismerősök ismerősei”. A szoros partneri kapcsolatok főleg a diffúziós folyamat későbbi szakaszában kedveztek ismét az innováció elterjedésének. Ott, ahol az innováció a gyenge kötésekön keresztül bekerült egy zárt partneri közösségbe, a referenciainstítúció hatására viszonylag gyorsan eljutott a közösség többi tagjához. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a szoros partneri körön túli közvetítéshez olyan szereplőkre is szükség volt, akik az oktatási intézmények hálójában elfoglalt sajátos pozíciójuknak köszönhetően befolyással bírtak a település vagy régió más intézményeire is, ellenkező esetben az innováció elakadt, és csak esetlegesen jutott tovább ezektől a csoportosulásoktól más intézményekhez, vagy csoportokhoz.

Ez az eredmény azonban csak részben szolgálhat az elemzés elején feltett hipotézis alátámasztására. Noha beigazolódni látszik, hogy *a gyenge kötésekkel rendelkező, az intézményi hálóba lazán beágyazott szereplők és kapcsolatok jobban segítették az innováció gyors átvételét és továbbadását, ez elsősorban olyan földrajzi és intézményi környezetben érhető tetten, ahol az új módszer addig ismeretlen volt, és tagjai nem alkotnak zárt csoportosulást. Ha az innováció zárt intézményi közösségbe kerül, a háló kevésbé vállalkozó szellemű tagjainak döntéshozatalát leginkább az erős partneri kapcsolatok képesek befolyásolni.*

Becze Orsolya